

Edvard Westermarck i nytt ljus

Otto Pipatti & Petteri Pietikäinen (red.), *Moral, evolution och samhälle. Edvard Westermarck och hans närmaste krets*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 856, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, Stockholm: Appell 2021.

EN NYUTGIVEN ANTOLOGI med åtta kapitel belyser fem forskare från olika discipliner sociologen, antropologen och moralfilosofen Edvard Westermarck (1862–1939), hans tänkande och hans närmaste krets. Det anlagda perspektivet är brett idéhistoriskt. Westermarck tillhörde det förra sekelskiftets finlandssvenska intelligentia. Han var i hög grad internationellt verksam och delade sin akademiska karriär mellan Helsingfors, Åbo och London. Sedan 1898 bedrev han periodvis fältstudier i Marocko. Till hans sommarbostad Box Hill i sydöstra England kom forskare och kulturintresserade från olika håll av världen på besök. Som forskare publicerade sig Westermarck i hög grad på engelska. Doktorsavhandlingen *The Origin of Human Marriage* (1889) följdes av en rad skrifter, bland dem *The Origin and Development of Moral Ideas* (1–2 1906–1908). Flera verk publicerades under Westermarcks livstid även på svenska, allt från *Det mänskliga äktenskapets historia* (1892–1893) till senare titlar som *Freuds teori om Oedipuskomplexen i sociologisk belysning* (1934) och *Äktenskapets framtid i västerlandet* (1936).

Antologins omslag upptar konstnären Magnus Enckells lysande porträtt av vetenskapsmannen vid sitt skrivbord med böckerna inom nära räckhåll. Undertiteln formulering ”närmaste krets” ska inte tolkas strikt biografiskt; boken ger föga information om personen Westermarck, det är hans vetenskapliga nätverk som står i fokus. Ett något bredare perspektiv utmärker två bidrag av Julia Dahlberg, uppmärksammas härom året för sin avhandling om konstnären och författaren Helena Westermarck, vetenskapsmannens syster. Dahlberg behandlar dels familjenätverken i 1880-talets Helsingfors, dels ”Plikten som problem hos Helena Westermarck”.

Edward Westermarck tog de stora greppen i sina undersökningar rörande äktenskapets och moralens ursprung och utveckling. Som evolutionist ville han ge en naturhistorisk förklaring av människans moraliska tänkande. Han var kritisk till kristendomens skadliga inflytande och inspirerades av tänkare som Charles Darwin och Herbert Spencer. Westermarcks självständighet som tänkare är samtidigt slående. Mot Freuds teori om aversionen mot incest som baserad på själva förbudet, hävdar han således att det finns en naturlig motvilja mot sexuella relationer inom en familj.

Hos Westermarck märks också ett samhällsengagemang, han undersöker inte bara ”ursprunget” utan reflekterar även över rådande moraluppfattning och lagstiftning. Hans vetenskapliga argument för en liberalare syn på homosexualitet är ett exempel på en sådan växelverkan mellan teori och samhällelig praktik. Niina Timosaari-Hyry tar upp ämnet i ett kapitel, där hon av goda skäl avstår från att utveckla frågan om Westermarcks egen sexuella läggning. Hon behandlar även ”moralrebben” Westermarck i ett kapitel som både vidgar och fördjupar Otto Pipattis uppsats om moralens ursprung och natur enligt Westermarcks etik. Det är intressant att notera att Westermarck själv ansåg att kapitlet om homosexuell kärlek i *The Origin and Development of the Moral Ideas* var hans mest substansiella bidrag till forskningen om moral.

Otto Pipatti, Jouni Ahmajärvi och Petteri Pietikäinen presenterar Westermarcks evolutionism i ett kapitel som även klargör hur hans undervisning gav upphov till en egen evolutionsteoretisk forskningsinriktning i Finland. I ett avslutande kapitel återkommer Pipatti och Ahmajärvi till några av Westermarcks mest framstående elever: Gunnar Landtman, Rafael Karsten, Yrjö Hirn, Rudolf Holsti och Ragnar Numelin. Arvet från lärofadern märks i deras forskning kring ursprung och uttrycksformer för så olika fenomen som religion, samhällsklasser, konst, stat, migration och diplomati. Ett särskilt kapitel av Ahmajärvi ägnas Gunnar Landtman som forskare i social stratifiering.

Westermarcks glansperiod falnade efter andra världskriget, då beteende- och samhällsvetenskaperna utvecklade en självständighet i förhållande till filosofin. Inom sociologin märktes en utveckling där man snarare betonade olika kulturers egenart. Betraktar man Westermarcks forskning i backspegeln är det samtidigt lätt att uppfatta honom som vägröjare för discipliner som sociobiologi, evolutionspsykologi och evolutionsantropologi. På senare år kan man också iaktta ett nytt intresse för hans idéer.

Varje individ är delvis en produkt av sin tid, det gäller även Edward Westermarck. Kritik har också riktats mot oklarheter i hans moralfilosofi, och hans teoretiska utgångspunkter kan ibland te sig något främmande. Hans grundläggande fråga varför människor lever tillsammans är ändå fortfarande relevant, likaså hans betoning av sympatis centrala roll i sammanhanget. I en digitaliserad och globaliserad värld, där näthat och moralpanik kan spridas med blixstens hastighet, får hans uppfattning om människans moralomdömen som grundade på känslor av vedergällning, positiva eller negativa, också ny aktualitet.

För Westermarck gällde förnuft och besinning, men också insikt om att värderingar som en gång haft ett biologiskt överlevnadsvärde kan bli obsoleta och tvinga till omprövning. Den som vill sätta sig in i Westermarcks tänkande och i arvet från honom har genom Svenska litteratur-

sällskapet antologi fått ett utmärkt tillfälle till det. Texterna kräver inte någon specialistbakgrund, men ibland kan meningsbyggnaden kräva en omläsning, eller en fackterm behöva sin förklaring. Av bokens 277 sidor består en inte obetydlig delmängd av den vetenskapliga apparaten med noter och uppgifter om källor och litteratur. Personregistret höjer bokens bruksvärde.

Magdalena Gram